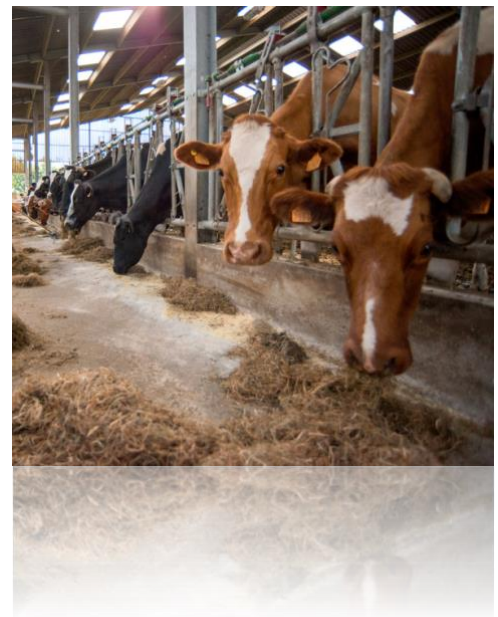

Bio & de wet

Verwerking van veevoeders

Colofon

Eindredactie: Tom Wouters

Auteurs: Esmeralda Borgo, Elke Denys, Annick Cnudde

Vormgeving: Tom Wouters

V.U. Kurt Sannen, Asdonkstraat 49, 3294 Molenstede

Deze brochure is een uitgave van BioForum Vlaanderen vzw. Ze kwam tot stand met de steun van het Departement Landbouw en Visserij van het Vlaams Ministerie van Landbouw en Visserij.

Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande, schriftelijke toestemming van BioForum vzw geheel of gedeeltelijk en op enigerlei wijze, in schriftelijke vorm, digitaal of in welke andere vorm dan ook worden verveelvoudigd, verspreid, overgenomen of opgeslagen op datadragers.

Woord vooraf

Je mag de term 'Biologisch' niet zomaar gebruiken. Deze term is voor heel wat productgroepen juridisch beschermd en gecontroleerd. Hetzelfde geldt voor 'ecologisch', 'bio' of 'eco', e.a.

Dat betekent ook dat deze biologische producten wettelijk aan een aantal regels moeten voldoen, net als de bedrijven die ze op de markt brengen. Deze regelgeving bestaat uit zowel Europese als Vlaamse wetteksten. Om deze regels goed te begrijpen, moet je de verschillende juridische documenten samen doornemen.

Deze publicatie is een samenvatting van een aantal belangrijke elementen uit deze juridische documenten die voor jou van belang kunnen zijn. Zo heb je het als Vlaamse biologische marktdeelnemer makkelijker om een overzicht te krijgen over het hele wettelijke kader.

Uiteraard betekent dit niet dat je deze publicatie kan gebruiken ter vervanging van de wetteksten. **Raadpleeg bij de minste twijfel de officiële wetgeving.** Je vindt de oorspronkelijke wetteksten terug op <http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=157>. Doorklikken brengt je naar het juiste document.

BioForum Vlaanderen biedt deze publicatie enkel in elektronische vorm aan. 'Bio en de wet' is immers een dynamische publicatie, die bij wetgevingswijzigingen telkens wordt aangepast.

Daarnaast is ook de biologische wetgeving zelf continu in ontwikkeling. Door deze publicatie elektronisch ter beschikking te stellen, kan BioForum gemakkelijker inspelen op deze ontwikkelingen en snel de nodige aanpassingen doen.

In eerste instantie hebben we enkel de activiteiten opgenomen die vandaag relevant zijn in Vlaanderen. De biologische wetgeving bevat ook regels voor bijvoorbeeld biologische aquacultuur, de productie van biologisch zeewier, het houden van biologische bijen enzovoort. Deze marktactiviteiten bestaan vandaag nog niet in Vlaanderen. Zodra daar behoefte aan blijkt, zal BioForum deze publicatie verder aanvullen.

Je vindt 'Bio en de Wet' gratis terug op onze website, www.bioforumvlaanderen.be.

Bio: herkenbaar en gecontroleerd

Biologische landbouw en verwerking biedt een allesomvattende, geïntegreerde kijk op de productie van landbouwproducten, levensmiddelen, diervoeder, vegetatief teeltmateriaal, zaaizaad en gist.

Het is een duurzaam systeem dat de beste praktijken op milieugebied combineert met een hoge biodiversiteit. Bio wil op een verantwoorde manier gebruik maken van energie en natuurlijke hulpbronnen zoals water, bodem en lucht.

Daarnaast hanteert de biologische productie hoge normen voor dierenwelzijn en houdt ze rekening met de specifieke noden van elke diersoort. Gezondheid van plant, dier en mens staan voorop.

Biologische productie speelt zoveel mogelijk in op de natuurlijke kringloop. Een biologische boer probeert zoveel mogelijk de kringloop te sluiten door organische meststof te gebruiken, bij voorkeur van het eigen bedrijf. Een gevolg van deze kringloopgedachte is dat biologische landbouw een grondgebonden productie is.

Gewassen moeten liefst gevoed worden via het ecosysteem van de bodem en niet door toevoeging van oplosbare meststoffen aan de bodem. Externe productiemiddelen worden geminimaliseerd. Het is in bio niet toegelaten om minerale, gemakkelijk oplosbare meststoffen of chemisch-synthetische gewasbeschermingsmiddelen toe te voegen. Chemisch-synthetische producten zijn overigens in het algemeen (ook qua diergeneeskunde, verwerking) zeer beperkt in bio.

Het gebruik van ggo's is verboden in de biolandbouw of bij de verwerking van biologische producten. De eventuele 'onvoorziene en technisch niet te voorkomen' aanwezigheid van ggo's in biologische producten moet beperkt blijven tot maximaal 0,9 procent.

Bio: wettelijk beschermde term

Het gebruik van de termen 'bio', 'biologisch', 'eco', e.a. is wettelijk beschermd voor een aantal producten. Dit betekent dat je aan een aantal wettelijke voorwaarden moet voldoen vooraleer je producten met deze verwijzingen op de markt mag brengen. Deze bedrijven staan onder biologische controle van een erkend controleorgaan, die een certificaat aflevert. Dit certificaat is de garantie en dus ook de bescherming voor elk bedrijf, maar eveneens voor de consument. Bio wordt over de hele keten gecontroleerd.

De wettelijke bescherming van de term 'bio' geldt niet voor alle mogelijke producten. De Europese biowetgeving is van toepassing op de volgende producten van de landbouw, met inbegrip van de aquacultuur:

- levende en onverwerkte landbouwproducten
- verwerkte landbouwproducten voor gebruik als levensmiddel
- veevoeder
- vegetatief teeltmateriaal en zaaizaad
- als levensmiddel of diervoeder gebruikte gist

Producten van jacht en visserij op in het wild levende dieren worden niet als biologische producten beschouwd.

Europees zijn er voor de dierlijke productie regels ontwikkeld voor runderen, paardachtigen, varkens, schapen, geiten, pluimvee en bijen. In Vlaanderen is dit verder aangevuld met enkele diersoorten, namelijk konijnen, struisvogels en slakken.

Ook de regels voor zeewier en aquacultuur zijn opgenomen in de Europese regelgeving. Deze specifieke regels zijn nog niet opgenomen in deze publicatie. Ook de productieregels voor bijen hebben we hier niet behandeld. Zodra er interesse blijkt op de Vlaamse markt zal BioForum deze publicatie verder aanvullen. Intussen verwijzen we je door naar de wetgeving zelf, die je terugvindt via <http://lv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id:157>.

Etikettering en herkenbaarheid

De biologische wetgeving zorgt er ook voor dat de consument beschermd wordt. Als die een product koopt waarop een verwijzing gemaakt wordt naar 'bio', 'biologisch' of 'eco' garandeert deze wetgeving dat dat ook echt zo is. Een verwijzing naar bio kan dan ook alleen als er een certificaat voor dat product is afgeleverd. Zo'n certificaat krijg je pas als een controleorgaan nagekeken heeft of alle schakels van het productieproces de biologische teelt- en verwerkingswijze hebben gevolgd.

Om de herkenbaarheid te verhogen, heeft Europa een EU-logo, dat verplicht is op alle voorverpakte biologische producten die in de EU worden geproduceerd. Voor niet-voorverpakte producten en producten die in de EU worden ingevoerd, is het gebruik van dit logo vrijwillig.

Colofon	2
Woord vooraf	3
Bio: herkenbaar en gecontroleerd	4
Bio: wettelijk beschermde term	4
Etikettering en herkenbaarheid	5
1. Algemene principes en definities	8
2. Starten met bio	9
3. Ingangscntrole	10
3.1 - Ingangscntrole van biologische grondstoffen	10
3.2 - Ingangscntrole van gangbare grondstoffen, additieven of hulpstoffen	10
3.3 – Ingangscntrole bij import.....	11
4. Regionaliteit van de veevoeders	12
4.1 - Herbivoren	12
4.2 - Varkens en pluimvee	12
5. Receptuur van de veevoeders	13
5.1 - Biologische veevoeders	13
5.1.1 - Gebruik ingrediënten die niet van plantaardige of dierlijke oorsprong zijn.....	13
5.2 - Voeders die mogen gebruikt worden in de biologische landbouw overeenkomstig Verordeningen 834/2007 en 889/2008.'	13
5.2.1 - Gebruik niet-agrarische ingrediënten	13
5.2.2 - Gebruik niet-biologische ingrediënten.....	13
5.3 - Procestechnieken.....	14
5.3.1 - Ggo's.....	14
6. Scheiding van gangbare en biologische producten	16
6.1 - Opslag.....	16
6.2 - Bereiding.....	16
7. Reiniging van de productieruimte	17
8. Ophaling, verpakking, vervoer en opslag van biologische levensmiddelen	18
8.1 - Ophaling	18
8.2 - Vervoer.....	18
9. Traceerbaarheid garanderen	19
11. Import van biologische levensmiddelen	20
11.1 - Wanneer is import van biologische producten toegestaan?.....	20
11.1.1 - Import uit erkende landen	20
11.1.2 - Import uit derde landen met een erkend controleorgaan.....	20
11.2 - Administratie bij import uit derde landen	21
11.2.1 - Controlecertificaat (certificaat voor import)	21
11.2.2 – Wat is TRACES?.....	21
11.2.3. Wie heeft toegang tot Traces?.....	21
11.2.4 - Afschrijven door de douane	21
11.2.5 - Import melden.....	21
11.2.6 - Splitsen in partijen.....	22
11.3 - Ingangscntrole	22
12. Etikettering van biologische levensmiddelen	23
12.1 – Biologisch veevoer	23
12.2 - Veevoeders die mogen gebruikt worden in de biologische landbouw overeenkomstig Verordeningen EG N° 834/2007 en EG N° 889/2008.'	24
13. Gebruik logo's	25
13.1 - Europees logo	25
13.1.1 - Vorm en kleur van het logo	25
13.1.2 - Aanduiding controlenummer	25
13.1.3 - Oorsprongsaanduiding.....	26
13.1.4 - Plaats van het logo.....	26

13.2 - Andere logo's	26
13. Controle, certificering en onregelmatigheden	27
13.1 - Controle en certificering	27
13.1.1 - Beschrijving van je activiteit	27
13.1.2 - Administratie	28
13.1.3 - Specifieke controle voorschriften bij uitbestedingen	29
13.1.4 - Specifieke controlevoorschriften voor importeurs	29
13.2 – Onregelmatigheden	29
13.2.1 - Sancties bij inbreuken en onregelmatigheden	29
13.2.2 - Maatregelen bij vermoede inbreuken en vermoede onregelmatigheden	30
13.2.3 Aanwezigheid niet-toegelaten stoffen op een biologisch product	30
13.2.4 – Beroepsmogelijkheden	30
BIJLAGEN	32
Model van de ggo-vrij verklaring	32
Tabel 1: Toevoegingsmiddelen voor diervoeders	33

1. Algemene principes en definities

Voor de productie van veevoeders zijn er bijzondere voorschriften. Deze voorschriften lopen grotendeels gelijk met de voorschriften over de verwerking, opslag en verdeling van levensmiddelen, met uitzondering van de voorschriften over de receptuur. Deze voorschriften gelden niet alleen voor fabrikanten van veevoeders, maar voor iedereen die veevoeders verdeelt, opslaat of vervoert.

Als je daarnaast ook bepaalde ingrediënten voor veevoeders importeert uit landen buiten de EU, gelden voor de import bijzondere regels.

Voor de verwerking van biologische veevoeders kan enkel gewerkt worden met ingrediënten afkomstig van biologische landbouw. Hierop kunnen uitzonderingen gemaakt worden als bepaalde ingrediënten niet in biologische vorm verkrijgbaar zijn. Additieven, micronutriënten en technische hulpstoffen worden zoveel mogelijk vermeden, al worden er enkele uitzonderingen gemaakt, bijvoorbeeld voor echt noodzakelijke additieven.

Stoffen en verwerkingsmethoden die misleidend kunnen zijn met betrekking tot de ware aard van het product moeten vermeden worden en er wordt de voorkeur gegeven aan biologische, mechanische en natuurkundige methoden.

2. Starten met bio

Als je als verwerkend voedingsbedrijf wil starten met bio, moet je je onder controle laten stellen. In tegenstelling tot landbouwbedrijven, waar doorgaans een omschakelperiode van 2 jaar geldt, kan het voor verwerkende bedrijven veel sneller omdat er geen wachttijd is. In Vlaanderen zijn er drie controleorganen actief in de biologische verwerking:

- BE-BIO-01 Certisys
- BE-BIO-02 Tüv Nord Integra
- BE-BIO-03 Quality Partner

Voor meer informatie over deze controleorganen en hun tarieven verwijzen we graag door naar de controleorganen zelf.

Toch is het belangrijk om zich goed voor te bereiden, nog voordat je contact opneemt met een van de controleorganen. Een handige tool om je voor te bereiden is de startersgids van BioForum Vlaanderen. Hierin vind je ook de concrete stappen die uiteindelijk moeten gevolgd worden om tot certificering over te gaan. Je vindt de startersgids op www.bfvl.be/startersgids_verwerkers.

3. Ingangscontrole

Al vanaf de bestelling van grondstoffen moet je de wetgeving indachtig zijn. Je moet rekening houden met enkele voorschriften bij de inkoop, de ontvangst en de opslag van grondstoffen. Deze voorschriften zijn voor iedereen van toepassing, zowel voor bereiders, verdelers en opslagbedrijven.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de ingangscontrole van biologische grondstoffen (hoofdstuk 3.1), de ingangscontrole van gangbare grondstoffen die zullen gebruikt worden in de biologische verwerking (hoofdstuk 3.2) en de ingangscontrole van geïmporteerde producten (hoofdstuk 3.3). Bij de ingangscontrole worden verschillende zaken gecontroleerd. Als blijkt dat een van deze dingen niet in orde is, moet je je controleorgaan op de hoogte brengen. De contaminatiebeheerstool lijst verschillende risico's op die bij ingangscontrole wel eens voorkomen. Je vindt deze tool op www.bfvl.be/contaminatie.

3.1 - Ingangscontrole van biologische grondstoffen

Bij de ontvangst van de ingekochte biologische grondstoffen moet je enkele dingen controleren en deze controle ook registreren. Er moet gecontroleerd worden of de verpakking gesloten was (als dit vereist is) en of alle verplichte aanduidingen aanwezig zijn op het product .

De aanduidingen kunnen op een etiket staan, op de recipiënt/container of in het begeleidende document dat onbetwistbaar in verband staat met het product.

- Naam en adres van de leverancier
- naam en adres van de eigenaar van het product (als dat iemand anders is)
- productnaam en de verwijzing waaruit de biologische oorsprong blijkt
- naam of nummer controleorgaan
- traceerbare code of datum laatste handeling

De gegevens op de verpakking moeten bovendien overeenstemmen met de gegevens op de begeleidende documenten (bijvoorbeeld de factuur).

Deze ingangscontrole moet geregistreerd worden. Je kan hiervoor aparte formulieren voor ingangscontrole aanmaken, maar je kan ook een procedure voorzien waarbij de pakbon systematisch afgetekend wordt als bovenstaande zaken gecontroleerd werden.

Voor biologische ingrediënten volstaat het niet alleen de bio-aanduidingen te checken. Je moet ook controleren of het product en je leverancier wel gecertificeerd is. Van alle aangekochte producten moet je dus een kopie van het geldige certificaat kunnen voorleggen. Een correcte en tijdige controle van het certificaat kan veel narigheid voorkomen. Kijk daarom zeker na of het certificaat nog geldig is en of alle producten die je aankoopt er op vermeld staan. Een handige tool voor controle van de certificaten kan je terugvinden op: <http://lv.vlaanderen.be/nl/bio/bedrijven-onder-controle>.

Gecertificeerde biologische grondstoffen zijn zonder gentechnologie tot stand gekomen. Voor biologische producten en voor biologische producten in omschakeling is het dan, in tegenstelling tot gangbare grondstoffen, ook niet nodig om van je leverancier een gentechnologie-vrij-verklaring te vragen.

3.2 - Ingangscontrole van gangbare grondstoffen, additieven of hulpstoffen

Bij de ontvangst van gangbare agrarische grondstoffen, additieven en technische hulpstoffen, die je gaat gebruiken in biologische producten, moet je controleren of die niet zijn behandeld met ioniserende straling en of ze niet met of door ggo's geproduceerd werden.

Bij voedingsmiddelen mag je ervan uitgaan dat als het gebruik van ggo's niet vermeld staat op het etiket, er geen ggo's gebruikt werden. Gaat het over niet-levensmiddelen, zoals enzymen, additieven of hulpstoffen, dan moet de leverancier een ggo-vrije verklaring bij zijn producten voegen.

Een voorbeeld van zo'n verklaring vind je in de bijlagen achteraan. Meer info over ggo's in biologische bereiding kun je lezen in hoofdstuk 5.1.

3.3 - Ingangscontrole bij import

Wanneer je biologische producten importeert van buiten de EU, dan moet dit product ook aan verschillende voorschriften voldoen. Meer informatie over import kun je lezen in hoofdstuk 11.

4. Regionaliteit van de veevoeders

4.1 - Herbivoren

Herbivoren moeten voor 60% gevoederd worden met voeders die rechtstreeks afkomstig zijn van het eigen bedrijf of van bedrijven uit de regio.

Het rantsoen van deze dieren mag dus maar voor maximum 40% bestaan uit voeders afkomstig van veevoederfabrikanten. Dit percentage wordt berekend op jaarbasis.

4.2 - Varkens en pluimvee

Voor varkens en pluimvee moet 20% van het veevoeder afkomstig zijn van het eigen landbouwbedrijf of van een landbouwbedrijf uit de regio. Voor deze dieren mag dit regionaal veevoeder wel eerst verwerkt worden door een veevoederfabrikant.

In de praktijk wordt er bij de receptuur dus best ook altijd gekeken naar de oorsprong van de ingrediënten. 20% van de ingrediënten moet afkomstig zijn uit de regio.

Indien dit niet het geval is, zal de landbouwer deze voeders moeten aanvullen met voeders waarvan kan aangetoond worden dat ze regionaal zijn.

5. Receptuur van de veevoeders

Er zijn twee soorten veevoeders die kunnen gebruikt worden in biologische landbouw. De biologische veevoeders (5.1) en de veevoeders die 'in de biologische landbouw mogen gebruikt worden overeenkomstig Verordeningen EG N° 834/2007 en EG N° 889/2008.' en dus ook als dusdanig geëtiketteerd worden (5.2). Binnen beide voeders is de receptuur dan nog eens afhankelijk van het type vee voor wie het voeder bestemd is.

5.1 - Biologische veevoeders

5.1.1 - Gebruik ingrediënten die niet van plantaardige of dierlijke oorsprong zijn

Biologische voeders mogen tot 5% niet-agrarische ingrediënten bevatten, op voorwaarde dat ze opgelijst zijn in een positieve lijst. Je vindt deze lijsten in de bijlagen.

5.2 - Voeders die mogen gebruikt worden in de biologische landbouw overeenkomstig Verordeningen 834/2007 en 889/2008.'

5.2.1 - Gebruik niet-agrarische ingrediënten

Dit type voeders mag een onbepaald percentage niet-agrarische ingrediënten bevatten op voorwaarde dat ze opgelijst zijn in een positieve lijst als bijlage bij de verordening. Je vindt deze lijsten in de bijlagen.

5.2.2 - Gebruik niet-biologische ingrediënten

Er mag gebruik gemaakt worden van onderstaande niet-biologische ingrediënten van plantaardige of dierlijke oorsprong.

5.2.2.1 - Niet-biologische eiwitten

Omdat er in Europa onvoldoende biologische eiwithoudende gewassen geteeld worden om te kunnen voldoen aan de eiwitbehoefte van biologische varkens en kippen, is het nog toegelaten tot eind **2020** toe om eiwitten van gangbare oorsprong te gebruiken. Deze gangbare eiwitten mogen slechts 5% van het jaarlijkse voedingsrantsoen uitmaken. Je moet hierover een register bijhouden om het controleorgaan aan te tonen dat deze afwijking noodzakelijk is. Deze eiwitten zijn meestal verwerkt in de aangekochte veevoeders. Vanaf **2021** (en voorlopig tot 2025) mogen niet-biologische eiwithoudende voeders enkel nog gebruikt worden onder volgende voorwaarden:

- i. de diervoeders zijn niet beschikbaar in biologische vorm;
- ii. de diervoeders worden zonder chemische oplosmiddelen geproduceerd of bereid;
- iii. de diervoeders met specifieke eiwitsamenstellingen worden slechts gebruikt voor de voeding van biggen tot en met 35 kg of voor jong pluimvee, en
- iv. het maximaal toegestane percentage per periode van twaalf maanden bedraagt voor die dieren niet meer dan 5%. Het percentage droge stof van diervoeders van agrarische oorsprong wordt berekend.

5.2.2.2 - Niet-biologische melasse en kruiden

Gangbare melasse en kruiden mogen gebruikt worden in alle voeders. Deze gangbare melasse en kruiden mogen maximum 1% uitmaken van het totale droog gewicht van de voeding, berekend op jaarbasis. Hierbij moet dus rekening gehouden worden bij het samenstellen van de voeders door de veevoederfabrikant. Deze ingrediënten kunnen enkel gebruikt worden als ze niet beschikbaar zijn in biologische vorm en op voorwaarde dat de kruidenextracten niet geproduceerd werden met chemische solventen.

5.2.2.3 - Producten afkomstig van duurzame visvangst

Er kan gebruik gemaakt worden van vis, vismeel, olie, en hydrolysaten van duurzame visvangst op voorwaarde dat er geen chemische solventen gebruikt werden bij de productie ervan en enkel bij niet-herbivoren.

Het gebruik van vishydrolysaten is echter enkel toegelaten voor jonge dieren en aquacultuur.

5.2.2.4 - Gebruik biologische producten in omschakeling

Je kunt gebruik maken van gewassen afkomstig van landbouw in omschakeling. Dit zijn producten die geoogst worden meer dan 12 maanden na het begin van de omschakeling (zie tabel hieronder).

Voor landbouwbedrijven is een omschakelperiode noodzakelijk, producten kunnen niet van de ene dag op de andere biologisch worden.

Producten kunnen ofwel verkregen worden in de periode dat het landbouwbedrijf nog in omschakeling is, ofwel nadat de omschakelperiode al is afgesloten. Naar gelang wanneer de producten geoogst zijn, kunnen volgende verwijzingen vermeld worden op de etiketten van deze landbouwproducten.

Voorwaarde	Toegelaten referentie
Product geoogst minder dan 12 maanden na het begin van de omschakeling	Geen
Product geoogst na 12 maanden na het begin van de omschakeling en voor het einde van de omschakelperiode	'In de periode van omschakeling naar de biologische landbouw verkregen product'
Eénjarige gewassen: de gewassen werden ten minste 2 jaar na het begin van de omschakeling gezaaid	'Product afkomstig van de biologische landbouw'
Grasland en blijvende voeder gewassen: oogst ten minste 2 jaar na het begin van de omschakeling	'Product afkomstig van de biologische landbouw'
Andere blijvende gewassen: productie werd minstens 3 jaar na de omschakeling geoogst	'Product afkomstig van de biologische landbouw'

Tabel: Toegelaten referenties op het product

5.3 - Procestechnieken

5.3.1 - Ggo's

Ggo's of producten die met en door ggo's geproduceerd zijn (bijvoorbeeld bepaalde enzymen) mogen in de biologische productie en verwerking niet worden gebruikt.

Als dit niet zo vermeld staat op de verpakking of in een begeleidend document wordt vermeld, mogen marktdeelnemers die levensmiddelen of veevoeders aankopen, ervan uitgaan dat deze ingrediënten geen ggo's bevatten of dat deze ingrediënten niet met en door ggo's gemaakt werden.

Toch kan het zijn dat je als marktdeelnemer over informatie beschikt die bewijst dat er toch ggo's gebruikt zijn en de etikettering van deze producten niet in overeenstemming is. In dit geval kun je deze producten niet gebruiken en moet je je controleorgaan verwittigen.

Voor de etikettering van ggo's gebruikt men echter een minimum aanwezigheidsniveau van 0,9%. Dit betekent dat er toch ggo's aanwezig kunnen zijn onder dit percentage, maar dat het product dan niet moet geëtiketteerd worden, alsof het ggo's bevat. Indien je weet dat er onder dit niveau ggo's aanwezig zijn, mag je het ingrediënt niet gebruiken.

Sommige ingrediënten vallen buiten het toepassingsgebied van de wetgeving op etikettering van ggo's, bijvoorbeeld enzymen. In dit geval moet de verkoper van deze producten schriftelijk verklaren dat deze producten niet met en door GGO's werden geproduceerd. Een model voor deze verklaring vind je in de bijlagen.

6. Scheiding van gangbare en biologische producten

Je moet voorkomen dat een biologisch product vermengd raakt met een gangbaar product. Dit zowel bij de opslag van grondstoffen en producten, als bij de effectieve bereiding van de veevoeders. Deze scheiding kan zowel in tijd als in ruimte gebeuren.

6.1 - Opslag

Biologische ingrediënten en biologische eindproducten moet je gescheiden opslaan van gangbare ingrediënten en eindproducten. Ook de uiteindelijk verwerkte veevoeders moeten gescheiden opgeslagen worden.

Bij opslag van biologische producten in ruimtes waar ook gangbare producten aanwezig zijn geweest, is voorafgaande reiniging verplicht. Er moet een registratiesysteem aanwezig zijn waarmee je kunt aantonen dat er daadwerkelijk gereinigd is. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een reinigingschecklist.

6.2 - Bereiding

Worden gangbare en biologische producten op dezelfde productielijn verwerkt, dan moet je de lijn goed reinigen, voordat je begint met de biologische verwerking. Het biologische product mag niet in contact komen met het gangbaar product; er mogen dus geen resten gangbaar product achterblijven. De bereiding van een biologische partij mag je tussentijds niet onderbreken voor de bereiding van een gangbaar product.

Er moet een registratiesysteem aanwezig zijn waarmee je kunt aantonen dat de biologische verwerking op een 'schone lijn' heeft plaatsgevonden. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een reinigingschecklist.

Op het bedrijf moeten juiste en actuele procedures aanwezig zijn die deze scheiding garanderen. Je integreert deze procedures best in je bestaande kwaliteitssysteem.

Het is ook mogelijk dat er een aparte productielijn is voor biologische verwerking. Ook in dit geval beschrijf je in de procedures hoe de scheiding gegarandeerd wordt.

7. Reiniging van de productieruimte

Als bereider van biologische producten kun je dezelfde reiniging- en desinfecteermiddelen gebruiken die ook in de gangbare industrie worden gebruikt. Let wel op dat er geen residuen van reinigingsmiddelen achterblijven in je installaties. Spoel steeds grondig na. Het is ook toegestaan om je apparatuur te desinfecteren met ozon of UV-straling.

8. Ophaling, verpakking, vervoer en opslag van biologische levensmiddelen

8.1 - Ophaling

Als je zowel biologische als niet-biologische producten vervaardigt en laat ophalen, moet je er alles aan doen om vermenging of verwisseling tussen bio- en niet-bio- producten te vermijden. Als verwerker moet je alle gegevens over het tijdstip van ophaling en de ophaalroute bijhouden.

8.2 - Vervoer

Tijdens het vervoer moeten biologische, niet-biologische en omschakelingsvoerders fysiek van elkaar gescheiden worden. Er moet tijdens het vervoer ook een fysieke scheiding (in tijd of ruimte) zijn met eventueel andere eindproducten.

De vervoermiddelen en/of recipiënten/containers waarin niet-biologische veevoerders zijn vervoerd mogen slechts gebruikt worden voor vervoer van biologische voeders als deze goed zijn gereinigd en de efficiëntie van die reiniging is gecontroleerd. Deze reiniging en controle moet geregistreerd worden en gestaafd worden met bewijsstukken.

Tijdens het vervoer moet de hoeveelheid producten bij het begin van het vervoer en elke individuele hoeveelheid die tijdens de leveringsronde wordt geleverd, worden geregistreerd.

Het controleorgaan stelt ook een risicoplan op voor elke veevoederfabrikant. In dit risicoplan worden er ook specifieke risico's opgesomd voor vermenging tussen biologische en niet-biologische veevoerders bij het vervoer. Het is belangrijk dat de juiste maatregelen genomen werden om deze risico's zo klein mogelijk te houden. Als marktdeelnemer moet je kunnen bewijzen dat je de nodige maatregelen genomen hebt.

Biologische veevoerders moeten worden vervoerd in daarvoor geschikte verpakkingen, recipiënten/containers of voertuigen die zodanig zijn afgesloten dat de inhoud niet kan worden gewijzigd zonder de verzegeling te beschadigen. De verpakkingen, containers of voertuigen moeten ook voorzien worden van de juiste aanduidingen zoals hieronder weergegeven. De aanduidingen kunnen op een etiket staan, op de recipiënt/container of in het begeleidende document dat onbetwistbaar in verband staat met het product. Dit document moet ook informatie bevatten over de leverancier en/of de vervoerder.

- Naam en adres van de leverancier die de producten vervoert en aanlevert
- Naam en adres van de eigenaar van het product indien dat iemand anders is
- Productnaam en de verwijzing waaruit de biologische oorsprong blijkt
- Naam of nummer controleorgaan
- Traceerbare code of datum laatste handeling (zie hoofdstuk 9)

Het afsluiten van de verpakkingen is ook niet nodig wanneer het gaat over rechtstreeks vervoer tussen twee gecontroleerde en gecertificeerde marktdeelnemers, de producten vergezeld zijn van een document waarin alle aanduidingen zoals hierboven zijn aangeduid en wanneer zowel de verzendende als de ontvangende leverancier bewijsstukken hebben van het vervoer.

9. Traceerbaarheid garanderen

Op elk moment moet de traceerbaarheid van je product gegarandeerd kunnen worden. Traceerbaarheid veronderstelt dat elke onderneming in de voedselketen een systeem opstelt dat het mogelijk maakt een link te leggen tussen binnenkomende grondstoffen en uitgaande producten. Het doel van de traceerbaarheid is om bij problemen te bepalen in welke onderneming de voedingswaren geproduceerd en bereid werden, tijdens welke periode, voor welke klanten, enzovoort. Het geheel van het systeem is van toepassing op de hoofdproducten, maar ook op alle bijproducten die aanwezig zijn in de voedselketen en/of die er zich zouden kunnen bevinden.

Deze traceerbaarheid is verplicht in de hele voedingssector. De biologische wetgeving vraagt wel dat bij vervoer van het product een traceerbaarheidscode is aangebracht (hoofdstuk 8.2) en dat de aanduiding van deze code ook daadwerkelijk wordt gecontroleerd (hoofdstuk 3) bij ontvangst van het product. In het hoofdstuk over controle (hoofdstuk 14) wordt meer aandacht besteed aan de specifieke administratie die hiermee gepaard gaat.

Het doel van deze identificatiecode is om producten van dezelfde aard maar met een verschillende voorgeschiedenis te kunnen onderscheiden. Op basis van dit onderscheid kan men in geval van problemen met de voedselveiligheid de omvang van een recall beperken of een blokkering opheffen. Hoe gedetailleerder dit gegeven is, hoe sneller en hoe gericht beslissingen genomen kunnen worden, niet alleen voor de onderneming zelf, maar ook voor de andere ondernemingen actief in dezelfde sector en eveneens voor de leveranciers en de eventuele afnemers van deze sector.

De meest geschikte methode voor identificatie is het lotnummer. Enkele mogelijke alternatieven voor het lotnummer zijn de houdbaarheidsdatum, de productiedatum, de referentie van een begeleidend document of een elektronisch bestand dat de lotnummers of andere identificatiecodes bevat (nummer van leveringsbon, nummer van specifiek vervoersdocument, SSCC-code, ...).

11. Import van biologische levensmiddelen

Binnen de Europese Unie zijn de (minimum)voorschriften voor de biologische productie en bereiding overal gelijk.

Wanneer biologische producten worden geïmporteerd uit landen die niet tot de Europese Unie behoren (ook wel derde landen genoemd), dan is het van belang dat de voorschriften met betrekking tot dierenwelzijn, respect voor de natuur en milieu, etikettering etc. gelijkwaardig zijn aan de Europese voorschriften of minimaal op hetzelfde niveau liggen. Dit geldt ook voor de mate waarin de lokale controle-instellingen toezicht houden of aan de voorschriften wordt voldaan.

Gelijkwaardig is niet hetzelfde als 'identiek'. In landen buiten de EU gelden mogelijk andere voorschriften dan binnen de EU, terwijl ze toch als gelijkwaardig worden beschouwd. Dit komt omdat de EU-voorschriften georiënteerd zijn op de Europese situatie en geen rekening houden met lokale omstandigheden als een ander klimaat of bodemgesteldheid, andere rassen en gewassen etc. Buiten de EU bestaan dus vaak voorschriften die wel vergelijkbaar, maar niet identiek zijn.

Momenteel zijn er twee manieren om aan te tonen dat de voorschriften in een derde land gelijkwaardig zijn:

1. Erkende landen (hoofdstuk 11.1.1)
2. Erkende controleorganen (hoofdstuk 11.1.2)

Elke biologische zending uit een derde land moet vergezeld zijn van een controlecertificaat (hoofdstuk 11.2.1). Dit controlecertificaat wordt afgeleverd door het controleorgaan, de controleautoriteit of de bevoegde autoriteit in het derde land en biedt de garantie dat de zending gecontroleerd is en voldoet aan de gestelde voorwaarden voor equivalentie.

Voor importeurs en eerste geadresseerden van biologische producten van buiten de EU gelden enkele bijzondere voorschriften voor de ingangscntrole (11.3) en de administratie (11.2). Enkel bedrijven die gecertificeerd zijn als importeur, kunnen biologische producten importeren.

11.1 - Wanneer is import van biologische producten toegestaan?

11.1.1 - Import uit erkende landen

De Europese Commissie heeft een lijst erkend met landen waar de biologische productiesystemen gelijkwaardig zijn met de productievoorschriften in Europa. Volgende landen zijn momenteel erkend: Argentinië, Australië, Canada, Chili, Costa Rica, India, Israël, Japan, Zwitserland, Tunesië, Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en de republiek Korea. Let wel, niet alle producten mogen zomaar ingevoerd worden: er wordt een onderscheid gemaakt in plantaardige producten (A), dierlijke producten (B), verwerkte producten voor gebruik als levensmiddel (D), verwerkte producten voor gebruik als veevoeder (E) en zaai- en vegetatief teeltmateriaal (F). De concrete voorwaarden van de erkenning per land kan je vinden in bijlage III van verordening 1235/2008. Twijfel je of een land erkend is of onder welke voorwaarden, contacteer dan je eigen controleorgaan.

11.1.2 - Import uit derde landen met een erkend controleorgaan

De Europese commissie heeft ook een lijst opgesteld met erkende controleorganen. Dit betekent dat indien je producten wil invoeren uit een niet-erkend derde land dit mogelijk is indien er een erkend controleorgaan actief is in dit land die de producten kan certificeren. Een lijst met de erkende controleorganen en de landen en productcategorieën waarvoor ze actief zijn, vind je in bijlage IV van verordening 1235/2008. Deze lijst met erkende controleorganen wordt continu bijgewerkt. Heb je twijfels of een controleorgaan wel erkend is, contacteer dan je eigen controleorgaan.

11.2 - Administratie bij import uit derde landen

11.2.1 - Controlecertificaat (certificaat voor import)

Elke partij producten die wordt geïmporteerd, moet vergezeld gaan van een 'controlecertificaat'.

Dit certificaat wordt afgegeven door de lokale controle-instelling van de exporteur en vormt het bewijs dat de partij door deze controle-instelling in het land van productie akkoord is bevonden. De aangever moet dit certificaat bij de inklaring van de producten voorleggen aan de douane.

Zowel importeur, eerste geadresseerde als douaneagent kunnen als aangever optreden.

11.2.2 - Wat is TRACES?

TRAdE Control and Expert System is een online systeem van de Europese Commissie dat gebruikt wordt voor certificaten/wettelijke verplichtingen voor zowel intra-EU handel als import van dierlijke producten, voedsel, veevoeder en planten.

Vanaf 19 oktober 2017 mag het controlecertificaat voor import van biologische producten enkel nog via elektronische weg worden aangemaakt via Traces. Het proces is helaas nog niet 100% digitaal. Dat komt omdat er nog geen elektronische handtekening beschikbaar is. Concreet wil dat zeggen dat er voorlopig, naast het elektronische certificaat ook nog een papieren versie nodig is. Het originele controlecertificaat is een afgedrukt en manueel ondertekend exemplaar van het ingevulde elektronische certificaat in Traces. Meer informatie over Traces kan je terugvinden op www.bfvl.be/handleiding_traces.

11.2.3. Wie heeft toegang tot Traces?

- De Importeur: kan zelf het controlecertificaat initiëren wanneer hij over de nodige gegevens van de zending beschikt
- De Eerste geadresseerde: bevestigt de ontvangst van de producten
- Controleorgaan in het derde land: kan het certificaat initiëren en moet het certificaat ondertekenen/afleveren
- Douane: moet het certificaat viseren bij inklaren van de producten in de EU
- Europese Commissie en Bevoegde autoriteiten van de Lidstaten: gebruiken het systeem om toezicht te houden

Voordat je in TRACES kan werken, dien je eerst een login-account aan te vragen. Neem contact op met je controleorgaan indien je nog niet over een login beschikt.

11.2.4 - Afschrijven door de douane

Het controlecertificaat moet bij de inklaring van de zending aan de douane worden overlegd.

Na de beoordeling schrijft de douane het certificaat voor invoer af in vak 20 van het certificaat. Hierdoor wordt het certificaat rechtsgeldig. De eerste geadresseerde vult na het verrichten van de ingangscntrole vak 21 van dit certificaat in. De importeur bewaart het originele certificaat in de administratie, de eerste geadresseerde een kopie.

Als het certificaat voor invoer ontbreekt, kan de aangever wachten met het verzoek voor vrijgave van de producten tot het certificaat aanwezig is, ofwel de producten als niet-biologisch invoeren en de verwijzingen naar biologisch verwijderen.

11.2.5 - Import melden

Elke import van biologische goederen moet gemeld worden aan de overheid. Dit kan via je controleorgaan. Je moet dus iedere import melden aan je controleorgaan. Je kan dit door middel van het faxen of e-mailen van het

controlecertificaat naar je controleorgaan. In de toekomst zal je controleorgaan de melding automatisch via Traces krijgen maar momenteel ben je nog steeds verplicht om elke zending te melden.

11.2.6 - Splitsen in partijen

Het is mogelijk om een partij biologische producten voor import in de EU bij de douane aan te melden, zonder dat deze partij daadwerkelijk op dat moment wordt ingeklaard. Dit kan worden toegepast wanneer je een partij wil splitsen, waarbij de deelpartijen op verschillende momenten of op verschillende plaatsen worden ingeklaard.

Als importeur of douaneagent kan je verschillende uittreksels van het controlecertificaat aanmaken in Traces voor de verschillende deelpartijen.

Op het moment dat een deelpartij daadwerkelijk wordt ingeklaard, moet je het bij deze deelpartij behorende uittreksel aan de douane bezorgen.

Bij splitsing van een partij moet je elke afzonderlijke inklaring vooraf melden aan je controleorgaan.

11.3 - Ingangscontrol

Bij de ontvangst van biologische producten van buiten de EU moet je nagaan of alles correct verlopen is. De merktekens en handelsbenamingen vermeld op het product en op de begeleidende documenten en de geleverde hoeveelheden moeten overeenkomen met de gegevens vermeld op het controlecertificaat.

Bij verpakte producten moet de afsluiting zodanig zijn, dat zeker is dat dat wat door de producent of verwerker verpakt is, nog steeds in de verpakking aanwezig is. Vervanging van de inhoud mag niet mogelijk zijn zonder met de sluiting te knoeien of ze te beschadigen.

Ter registratie van een goede ontvangst moet vak 21 op het certificaat voor invoer door jou worden afgetekend.

Indien je als eerste geadresseerde of als importeur toch een afwijking vaststelt of twijfels hebt over de producten of de documenten, dan mag je het product niet verhandelen of verwerken, tenzij je het als niet-biologisch in de handel brengt.

Pas wanneer de twijfel in is weggenomen verholpen is, mag je het verder verwerken of verhandelen als biologisch. In geval van dergelijke twijfel of afwijking moet je je controleorgaan op de hoogte stellen.

12. Etikettering van biologische levensmiddelen

Als je biologische veevoeders verhandelt, moeten die op een correcte manier geëtiketteerd worden. Er bestaan twee categorieën veevoeders: de veevoeders die 100% biologisch zijn en als 'bio' geëtiketteerd mogen worden én de veevoeders die 'in de biologische landbouw mogen gebruikt worden' en dus ook als dusdanig geëtiketteerd worden. Voor de receptuur van beide categorieën verwijzen we naar het hoofdstuk hierboven.

12.1 - Biologisch veevoer

Deze veevoeders moeten voldoen aan de receptuur zoals beschreven in hoofdstuk 5.1. Alle ingrediënten van plantaardige of dierlijke afkomst moeten biologisch zijn en er mogen slechts 5% ingrediënten gebruikt worden van niet-plantaardige of -dierlijke afkomst.

Bij deze producten mag 'bio' vermeld worden in de verkoopsbenaming.

Onderstaande aanduidingen zijn verplicht op het etiket en/of de handelsdocumenten die bij het product horen. Je mag de aanduidingen op een etiket vermelden maar het is ook toegestaan deze te vermelden op een begeleitend document. Het document en het product moeten dan wel onbetwistbaar met elkaar in verband staan. Je moet de aanduidingen op een opvallende plaats aanbrengen. Daarnaast moeten de aanduidingen goed zichtbaar, duidelijk leesbaar en onuitwisbaar zijn.

- Naam en adres van je bedrijf. Als je niet de eigenaar bent van het product, moet de eigenaar ook vermeld worden.
- Naam van het product, met verwijzing naar bio
- Codenummer van je controleorgaan en facultatief de naam van je controleorgaan:
 - o Certisys: BE-BIO-01
 - o TÜV Nord Integra: BE-BIO-02
 - o Quality Partner: BE-BIO-03
- In de ingrediëntenlijst wordt vermeld welke ingrediënten biologisch zijn. Je kunt dit per ingrediënt aangeven of met behulp van een asterisk (*) waarbij je verwijst naar de biologische status (*= van biologische oorsprong).
- In hetzelfde gezichtsveld moet ook vermeld worden (**uitgedrukt in droge stof**):
 - o **het percentage voedermiddelen die van de biologische landbouw afkomstig zijn,**
 - o **het percentage voedermiddelen die afkomstig zijn van in de periode van omschakeling naar de biologische landbouw verkregen producten;**
 - o **het percentage voedermiddelen die niet onder i) of ii) vallen; iv) het totale percentage diervoeders van agrarische oorsprong;**

Op deze producten mag het Europese logo voor 'bio' gebruikt worden. Indien je dit logo gebruikt, moet je wel rekening houden met onderstaande extra voorschriften.

Het controlenummer van het bevoegd controleorgaan moet zich in de nabijheid van het Europese logo bevinden. Direct onder het controlenummer van het controleorgaan moet de plaats waar de agrarische grondstoffen geteeld zijn vermeld worden.

Aanduiding van de plaats kan onder verschillende vormen:

- 'EU landbouw': als 98% of meer van de ingrediënten in de EU geteeld zijn
- 'EU/niet-EU landbouw': als minder dan 98% van de ingrediënten in de EU geteeld zijn
- 'Niet-EU Landbouw': als meer dan 98% van de ingrediënten buiten de EU geteeld zijn

Als 98% of meer van de ingrediënten uit eenzelfde land afkomstig zijn, mag ook dit land vermeld worden. Voor verdere specificaties over en correct gebruik van het EU-logo, verwijzen we naar hoofdstuk 12.3.1.

12.2 - Veevoeders die mogen gebruikt worden in de biologische landbouw overeenkomstig Verordeningen EG N° 834/2007 en EG N° 889/2008.'

Deze veevoeders moeten voldoen aan de receptuur zoals beschreven in hoofdstuk 5.2. Bij deze veevoeders mag 'bio' niet vermeld worden in de verkoopbenaming. Op de verpakking of op de begeleidende documenten mag enkel de volgende zin vermeld worden:

'mag gebruikt worden in de biologische landbouw overeenkomstig Verordeningen EG N° 834/2007 en EG N° 889/2008.'

Het Europese logo mag niet gebruikt worden op de verpakking of op de begeleidende documenten.

13. Gebruik logo's

Door het gebruik van het Europese logo kun je een duidelijk signaal geven aan de consument dat jouw product op een biologische manier geteeld en verwerkt is (hoofdstuk 13.1). Voldoe je aan de Europese voorschriften voor biologische verwerking, dan kan je naast je wettelijk certificaat ook nationale en private keurmerken bekomen. Deze keurmerken kunnen dan ook aangebracht worden op de verpakking.

13.1 - Europees logo

13.1.1 - Vorm en kleur van het logo

Sinds 1 juli 2010 is het gebruik van het EU-logo verplicht op voorverpakte biologische levensmiddelen. Je kan het logo en gebruiksvoorwaarden downloaden op http://ec.europa.eu/agriculture/organic/eu-policy/logo_en van de Europese Commissie.

De referentiekleur van het logo is Green Pantone n° [376] en Green [50% Cyan + 100 % Yellow], wanneer je een vierkleuren process gebruikt. Er zijn wel enkele mogelijkheden om van deze algemene regel af te wijken, die je hieronder terugvindt. Als je toch nog vragen hebt over het technisch gebruik van het logo, neem je best contact op met je controleorgaan.

- Het logo kan ook in zwart/wit, maar alleen als het praktisch niet haalbaar is om het logo in kleur te gebruiken
- Als de achtergrondkleur van de verpakking of het etiket donker is, mogen de symbolen ook in een negatief formaat
- Als het Europese logo in kleur op een gekleurde achtergrond is gedrukt en het de leesbaarheid bemoeilijkt, mag het logo met een lijntje omringd zijn, om het contrast met de achtergrondkleur te vergroten
- In specifieke gevallen, wanneer je slechts één kleur op de verpakkingen gebruikt, mag het logo in dezelfde kleur

Het logo moet een minimum hoogte van 9 mm hebben en een minimumbreedte van 13,5 mm. De hoogte-breedteverhouding moet steeds 1/1,5 zijn. Uitzonderlijk kan je de minimumgrootte nog verkleinen tot 6 mm op erg kleine verpakkingen. Wil je het logo in een kleiner formaat gebruiken, dan neem je best contact op met je controleorgaan.

Je mag het logo associëren met andere grafische of textuele elementen die verwijzen naar biologische landbouw, op voorwaarde dat die het Europese logo niet veranderen. Wanneer het logo geassocieerd is met een nationaal of privélabel in een andere groene kleur, mag je deze groene kleur gebruiken voor het Europees logo. Dat biedt uiteraard de mogelijkheid om het Europees logo te combineren met het Biogarantie®-logo.

13.1.2 - Aanduiding controlenummer

Het controlenummer dat refereert naar het controleorgaan moet ook vermeld staan op het etiket als je het biologo van de EU gebruikt. Hiermee bedoelt men het controlenummer van het controleorgaan dat het bedrijf controleert dat als laatste verantwoordelijk was voor productie, verwerking, verpakking en/of labelling van het product.

Indien er twijfel is wie als laatste 'verwerker' verantwoordelijk was, moet je contact op te nemen met het controleorgaan. Het controlenummer van het controleorgaan is echter niet vereist als het Europese logo gebruikt wordt in advertenties waarbij men niet verwijst naar één bepaald product maar algemene informatie geeft over een assortiment van biologische producten. In dit geval gaat het immers over 'advertising' en niet over 'labelling'.

Het controlenummer moet je onder volgende vorm plaatsen: BE staat voor België en BIO is uiteraard de referentie naar de biologische productiemethode, in andere landen kan dit 'öko' of 'org' zijn. De cijfers refereren naar het nummer dat elk controleorgaan krijgt. In België zijn er dus drie mogelijkheden.

- Certisys: BE-BIO-01
- Tüv Nord Integra: BE-BIO-02
- Quality Partner: BE-BIO-03

13.1.3 - Oorsprongsaanduiding

Op voorverpakte producten moet je onder het logo verplicht een aanduiding naar de oorsprong plaatsen. Hierbij verwijst je naar de plaats waar de ingrediënten geteeld zijn. Deze aanduiding kan onder volgende vorm:

- Niet-EU-landbouw: als meer dan 98% van de ingrediënten niet in de EU werd geteeld
- EU-landbouw: als meer dan 98% van de ingrediënten in de EU werden geteeld
- EU/niet-EU-landbouw : als een deel van de ingrediënten in de EU en een deel buiten de EU werden geteeld

EU-landbouw of niet-EU-landbouw kan je ook vervangen door de term België of een ander land als meer dan 98% van de ingrediënten daar geteeld zijn.

Deze aanduiding moet niet aanwezig zijn in advertentiemateriaal als je naar een assortiment van producten verwijst en er geen sprake is van labelling van één product.

13.1.4 - Plaats van het logo

Het logo, het controlenummer en de verwijzing naar de oorsprong van de ingrediënten moet je plaatsen op een opvallende plek. Het moet goed zichtbaar, duidelijk leesbaar en onuitwisbaar zijn.

De oorsprongsaanduiding moet je bovendien aanbrengen in hetzelfde gezichtsveld als het logo. Deze aanduiding mag je niet aanbrengen in een opvallendere kleur, lettergrootte of lettertype dan de verkoopbenaming van het product.

13.2 - Andere logo's

Ook andere logo's kunnen op de verpakking aangebracht worden, het gebruik van logo's is echter meestal verbonden aan een privaat lastenboek. Dit wil zeggen dat je behalve aan de Europese wetgeving ook moet voldoen aan enkele extra bepalingen en je moet je daarvoor ook laten certificeren. Het gebruik van andere logo's kan interessant zijn als je aan de consument wil duidelijk maken dat je product aan meer voldoet dan aan enkel de Europese wetgeving of als je je product in andere Europese landen op de markt brengt, landen waarin bepaalde logo's beter bekend zijn dan het Europese logo.

13. Controle, certificering en onregelmatigheden

13.1 - Controle en certificering

Als je wil starten met bio moet je je bedrijf onder controle laten stellen. In Vlaanderen zijn er drie controleorganen actief:

- Certisys: BE-BIO-01
- TÜV Nord Integra: BE-BIO-02
- Quality Partner: BE-BIO-03

Je bezorgt hen een kennisgeving en een overeenkomst waarin je verklaart dat je gaat verwerken volgens de Europese wetgeving inzake biologische productie en verwerking. Zowel kennisgevingformulier als overeenkomst vind je op de websites van de controleorganen. Met het ondertekenen van deze formulieren, verbind je jezelf ertoe om vanaf dan alle wettelijke bepalingen inzake bio toe te passen. Telkens als er zich wijzigingen voordoen in de gegevens van de kennisgeving, breng je daar je controleorgaan van op de hoogte.

Na ontvangst van de kennisgeving van de activiteit en de ondertekende overeenkomst zal een controleur een afspraak maken voor een eerste controlebezoek. Tijdens dit eerste controlebezoek gaat de controleur je procedures en je beschrijving van je activiteit beoordelen en gaat hij of zij verifiëren of je je wel degelijk aan de verschillende productieregels houdt.

Eenmaal je gestart bent met biologische verwerking zal het controleorgaan jaarlijks ten minste één keer een fysieke controle uitvoeren op het bedrijf. Daarbij is er een controle van het productieproces, de gebouwen, de administratie en de bewijsstukken die je bijhoudt. Dit jaarlijks verplicht bezoek kan aangevuld worden met één of meerdere steekproefcontroles, waarbij één of meerdere aspecten worden gecontroleerd.

In alle gevallen moet je het controleorgaan toegang verlenen tot alle delen van het bedrijf, de administratie en alle bewijsstukken die je hebt ingezameld. Het controleorgaan heeft ook het recht monsters te nemen om na te gaan of er geen producten zijn gebruikt die niet toegelaten zijn in bio. Het controleorgaan is zelfs verplicht om een monster te nemen bij vermoedens van gebruik van verboden producten. De controleorganen mogen ook alle gegevens met betrekking tot je eigen kwaliteitssysteem opvragen.

Na het bezoek zal de controleur meteen een controleverslag opstellen. In dit verslag wordt gewezen op mogelijke tekortkomingen of punten waar de wetgeving niet volledig wordt nageleefd. Als marktdeelnemer moet je dit verslag mee ondertekenen en de nodige correctiemaatregelen nemen. Onregelmatigheden worden bevestigd via een brief van de certificatie dienst. In deze brief wordt de aard van de inbreuk/onregelmatigheid beschreven met de daarbij horende sanctie (zie 13.2). Als bewijs dat je wel degelijk de biologische voorschriften naleeft en hierop gecontroleerd wordt, krijg je een certificaat. Dat bevat de naam van het bedrijf, het type producten en de geldigheidsduur. Bij sommige controleorganen kan je de certificaten van de biobedrijven die bij hen onder controle staan, terugvinden op hun website. Dit certificaat is het enige bewijs voor de afnemers van je producten dat ze wel degelijk biologisch zijn.

13.1.1 - Beschrijving van je activiteit

Bij het allereerste controlebezoek dien je een beschrijving van je bio-activiteit voor te leggen met alle concrete maatregelen die garanderen dat je aan de bio-wetgeving voldoet. We raden aan om de maatregelen en procedures voor bio te integreren in je bestaande kwaliteitssysteem zodat deze ook regelmatig herzien en bijgewerkt worden. Je procedures moeten gebaseerd zijn op de systematische identificatie van cruciale verwerkingsfasen. Dit betekent dat je een risicoanalyse dient uit te voeren en dat je nagaat waar de integriteit van de biologische producten mogelijks in het gedrang kan komen. Je beoordeelt per processtap of er een risico is op contaminatie met niet-toegelaten producten en of er verwisseling of vermenging kan gebeuren tussen gangbare en biologische producten. Voor elk risico voorzie je een passende maatregel.

De beschrijving van je activiteit dient volgende onderdelen te omvatten:

- een volledige beschrijving van je bedrijfsruimten en de activiteit die je uitoefent. Hierbij kan ook een visuele voorstelling of schema nuttig zijn met aanduiding van de vestigingen, onderaannemers, opdrachtgevers, loonwerkers en de relaties onderling. De beschrijving moet opgave doen van:
 - de installaties voor de ontvangst, de bereiding en de opslag van de voeders en voedermiddelen vóór en na de behandelingen;
 - de installaties voor de opslag van andere producten die voor de bereiding van de diervoeders worden gebruikt;
 - de installaties voor de opslag van reinigings- en ontsmettingsproducten;
 - de omschrijving van de mengvoeders die je zal produceren, alsmede de diersoort of -categorie waarvoor het mengvoeder is bestemd;
 - de naam van de voedermiddelen die je zal bereiden.
- risicoanalyse, onze contaminatie-beheerstool kan je hierbij helpen
<https://www.bioforumvlaanderen.be/nl/contaminatie>
- voorzorgsmaatregelen om verontreiniging door niet-toegestane producten te voorkomen;
- reinigingsmaatregelen (je dient de efficiëntie ervan te controleren en te registreren);
- garanties dat niet-biologische producten niet in de handel worden gebracht met een verwijzing naar bio;
- procedure voor ingangscntrole, beschrijf ook hoe je omgaat met afwijkende producten;
- procedure voor scheiding tussen gangbare en biologische productie vanaf ontvangst van de ingrediënten tot en met het verzenden van de eindproducten;
- procedure voor melding in geval van twijfel over de biologische kwaliteit van producten (bv aanwezigheid van residuen);
- klachtenregistratie.

Al deze maatregelen en beschrijvingen dien je op te nemen in een verklaring die je ondertekent. Deze ondertekende verklaring dient ook de verbintenis te bevatten om:

- te handelen overeenkomstig de Europese voorschriften met betrekking tot biologische productie
- bij overtredingen of onregelmatigheden de nodige maatregelen te aanvaarden
- de kopers van je product schriftelijk te informeren als de aanduidingen naar de biologische productiemethode van de producten verwijderd moeten worden
- wanneer jij en/of je subcontractanten door verschillende controleorganen wordt/worden gecontroleerd, te aanvaarden dat informatie tussen die organisaties wordt uitgewisseld;
- wanneer jij en/of je subcontractanten van controleorgaan verandert/veranderen, te aanvaarden dat de betrokken controledossiers worden overgedragen aan het nieuwe controleorgaan;
- wanneer je je uit het controlesysteem terugtrekt, dit onmiddellijk te melden aan het betrokken controleorgaan;
- wanneer je je uit het controlesysteem terugtrekt, te aanvaarden dat je controledossier gedurende ten minste vijf jaar wordt bewaard;
- wanneer zich onregelmatigheden of inbreuken voordoen die van invloed zijn op de biologische status van je product of van biologische producten die je van andere marktdeelnemers of subcontractanten ontvangt, dat feit onmiddellijk te melden aan de betrokken controleorganen.

13.1.2 - Administratie

Je moet een voorraadboekhouding en een financiële boekhouding bijhouden die kan worden voorgelegd aan de controleur. In deze boekhouding moet het volgende zijn opgenomen:

- De aangekochte producten: leverancier, aard van de producten, hoeveelheden
- Aard en hoeveelheid biologische producten die in de bedrijfsruimte zijn opgeslagen
- De verkochte producten: aard, hoeveelheid, kopers (andere dan de eindconsument)

Ook als je de biologische producten niet opslaat of fysiek hanteert en enkel een verdeler bent, moet je een dergelijke boekhouding bijhouden. Uit je boekhouding moet blijken dat de aangekochte en de verkochte hoeveelheden met elkaar in evenwicht zijn.

De producten die je hebt aangekocht zijn aan een ingangscntrole onderworpen (zie hoofdstuk 3). Deze ingangscntrole moet telkens geregistreerd worden. Je kan hiervoor aparte formulieren voor ingangscntrole aanmaken maar het volstaat ook om de pakbon systematisch af te tekenen.

13.1.3 - Specifieke controle voorschriften bij uitbestedingen

Heb je de productie, bereiding of import van biologische producten uitbesteed aan derden, dan moet je bij je kennisgeving ook een lijst voegen van de subcontractanten met een beschrijving van hun activiteiten en een vermelding van het controleorgaan waaronder zij vallen. Ook voeg je er een schriftelijke verklaring bij van de subcontractanten waarin zij bevestigen dat ze de voorschriften voor biologische productie en verwerking zullen volgen. Je maakt hierbij ook melding van alle maatregelen die je hebt genomen om te allen tijde te weten wie de leveranciers, de verkopers, de geadresseerden en de kopers van je producten zijn.

Een loonwerker kan, maar hoeft, zelf geen aparte kennisgeving te doen, op voorwaarde dat hij geen eigenaar wordt van het product. Wanneer de loonwerker zelf geen kennisgeving doet, dan vallen de activiteiten van de loonwerker onder de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever. Dit moet je wel op voorhand melden aan je controleorgaan. Het controleorgaan zal dan controles uitvoeren op het bedrijf van de loonwerker om na te gaan of de biologische wetgeving nageleefd wordt. Als opdrachtgever dien je er ook voor te zorgen dat je controlorgaan tijdig over de planning van de bio-activiteiten van je loonwerker beschikt. Als er onregelmatigheden worden vastgesteld zullen de sancties op de opdrachtgever van toepassing zijn.

Loonwerkers die enkel transport doen, moeten niet apart gecontroleerd worden. Deze activiteiten vallen onder de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever en worden dan ook onder diens activiteit meegecontroleerd.

13.1.4 - Specifieke controlevoorschriften voor importeurs

Als importeur moet je uiteraard een kennisgeving en een beschrijving van je activiteit indienen bij je controleorgaan.

Bij de beschrijving van je activiteit beschrijf je al je importactiviteiten, met vermelding van de plaatsen waar de producten in de Europese Unie binnenkomen. Je moet eveneens opgeven welke installaties je als importeur zal gebruiken voor de producten in afwachting van levering naar de eerste geadresseerde. Met een ondertekende verklaring verbind je je er concreet toe:

- Te handelen overeenkomstig de Europese voorschriften met betrekking tot biologische productie
- Bij overtredingen of onregelmatigheden de nodige maatregelen te aanvaarden
- De kopers van je product schriftelijk te informeren als de aanduidingen naar de biologische productiemethode van de producten verwijderd moeten worden
- Erop toe te zien dat alle installaties die je voor opslag gebruikt en die in een andere lidstaat liggen, worden onderworpen aan controle en door een controleorgaan die in deze lidstaat erkend is

Als je niet zelf de importeur bent, maar enkel de eerste geadresseerde moet je ook een kennisgeving en een beschrijving van je activiteit indienen. Deze bevat in dit geval een volledige beschrijving van de eenheid en alle installaties voor de ontvangst en opslag van de producten.

13.2 - Onregelmatigheden

13.2.1 - Sancties bij inbreuken en onregelmatigheden

Als de controleur tijdens de controle een inbreuk vaststelt, dan zal de certificeerder een sanctie toepassen. Er zijn daarbij verschillende mogelijkheden:

- a) Een gewone opmerking (GO) voor kleine onregelmatigheden of duidelijk onvrijwillige gebreken
- b) Een vraag om verbetering (Vv), waarbij de certificeerder duidelijk aangeeft over welke onregelmatigheid het gaat en welke verbetering hij binnen welke termijn verwacht; Indien je binnen de gestelde termijn geen verbetering hebt aangebracht, dan volgt automatisch een waarschuwing

- c) Een waarschuwing (W), die tevens vermeldt welke sanctie er zal worden toegepast als je er geen rekening mee houdt. Indien je een waarschuwing hebt gekregen, komt er automatisch een verscherpte controle
- d) Een verscherpte controle (VC) volgt automatisch na een waarschuwing. Voor een verscherpte controle moet je bijkomende controlekosten betalen
- e) Declassering lot (DL): het declasseren of niet certificeren van een bepaald deel van de productie
- f) Schorsing product (SP): verbod om gedurende een bepaalde periode het product als bio op de markt te brengen, het niet certificeren van het product in kwestie
- g) Schorsing bedrijf (SB): verbod om gedurende een bepaalde periode alle producten van het bedrijf als bio op de markt te brengen, het niet certificeren van je volledige marktactiviteit

Per type inbreuk liggen de sancties wettelijk vast, maar in bepaalde gevallen kan de certificeerder daar wel van afwijken.

In het geval van een gewone opmerking, een vraag om verbetering, een waarschuwing en een verscherpte controle moet je controleorgaan je daar binnen de 14 dagen schriftelijk van op de hoogte brengen. Bij een declassering lot, schorsing product of bedrijf dient dit binnen de 7 dagen na de beslissing en met een aangetekende brief te gebeuren. Anders is de sanctie niet geldig.

13.2.2 - Maatregelen bij vermoede inbreuken en vermoede onregelmatigheden

Soms kun je als marktdeelnemer een vermoeden hebben dat de voorschriften niet volledig zijn nageleefd, als je bijvoorbeeld zelf stalen genomen hebt en residu's aangetroffen hebt van een verboden product. In dat geval moet je er alles aan doen om die producten af te zonderen en mag je ze niet met een verwijzing naar bio op de markt brengen.

Je waarschuwt in dat geval ook je controleorgaan. Die zal verbieden dat het product als bioproduct op de markt wordt gebracht totdat alle twijfel over de vermoedelijke inbreuk is weggenomen.

Ook controleorganen kunnen een vermoeden hebben dat niet alle voorschriften werden nageleefd. Bijvoorbeeld als zij stalen hebben genomen en er residu's van verboden stoffen werden aangetroffen, dan kan dit wijzen op gebruik van deze stoffen. In dat geval zullen zij je verbieden om die producten gedurende een vooraf vastgelegde periode met een verwijzing naar bio op de markt te brengen.

Het controleorgaan zal in dit geval ook een onderzoek instellen naar die onregelmatigheid en, indien die bevestigd wordt, zal er uiteindelijk een verplichting volgen om alle verwijzingen naar bio van je product te verwijderen.

Als het vermoeden niet wordt bevestigd, mag je na de vooropgestelde periode de producten met een verwijzing naar bio op de markt brengen. Tijdens het onderzoek ben je verplicht je volledige medewerking te verlenen.

13.2.3 Aanwezigheid niet-toegelaten stoffen op een biologisch product

Voor de bepaling van residuen van verboden bestrijdingsmiddelen die aanwezig zijn op een product, gelden de aantoonbaarheidsgrenzen (limit of detection of LOD) van verordening (EG) Nr. 396/2005. Bij het ontbreken van een LOD-waarde geldt een limiet van 0,015 mg /kg. Bij de interpretatie van het analyseresultaat wordt rekening gehouden met een meetonzekerheid van 50%. Wanneer uit de analyse blijkt dat de norm overschreden is, dan zal het controleorgaan het lot deklasseren (het kan dan niet meer als biologisch verkocht worden). Meer informatie vind je terug in het protocol m.b.t. de interpretatie van residuen . Je vindt dit protocol op www.bfvl.be/protocol_pesticiden.

13.2.4 – Beroepsmogelijkheden

Je kan binnen de 14 dagen na ontvangst van de sanctiebrief (postdatum) beroep instellen bij het controleorgaan. Na onderzoek laat het controleorgaan je binnen de 7 dagen weten of hij de sanctie intrekt, wijzigt of bevestigt. Voor sancties vanaf waarschuwing of zwaarder gebeurt dit via een aangetekende zending, die tevens vermeldt welke verdere stappen je nog kan ondernemen.

Daarna kan je – voor sancties vanaf waarschuwing of zwaarder – in beroep gaan bij het Departement Landbouw en Visserij van het Vlaams Ministerie van Landbouw en Visserij. Je doet dit gemotiveerd en per aangetekende zending, binnen de 30 dagen na ontvangst (postdatum) van de aangetekende zending van je controleorgaan. Eventueel zal het Departement Landbouw en Visserij je contacteren voor aanvullende inlichtingen. Als je een mondelinge toelichting wilt geven, dan laat je dat ook weten aan het Departement Landbouw en Visserij. Zij zijn verplicht om op dat verzoek in te gaan.

Binnen de 7 dagen deelt het Departement Landbouw en Visserij haar beslissing mee via een aangetekende brief.

BIJLAGEN

Model van de ggo-vrij verklaring

Verkopersverklaring als bedoeld in artikel 9, lid 3, van Verordening (EG) nr. 834/2007 van de Raad	
Naam en adres van de verkoper:	
Identificatienummer (bv. Partij- of voorraadnummer)	Productbenaming
Componenten (Vermeld alle componenten die het product bevat/die het laatst in het productieproces zijn gebruikt)	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
Ik verklaar dat dit product noch “met” noch “door” ggo’s is vervaardigd in de betekenis van deze termen zoals die werden gebruikt in de artikelen 2 en 9 van Verordening (EG) nr. 834/2007 van de Raad. Ik beschik niet over informatie waaruit zou blijken dat deze verklaring onjuist is.	
Bijgevolg verklaar ik dat het hierboven genoemde product voldoet aan artikel 9 van Verordening (EG) nr. 834/2007, wat betreft het verbod op het gebruik van ggo’s. Ik verbind mij ertoe onze klant en zijn controleorgaan/controlerende autoriteit onmiddellijk te verwittigen indien deze verklaring wordt ingetrokken of gewijzigd, of indien informatie aan het licht komt die de juistheid van deze verklaring ondermijnt.	
Ik geef toestemming aan het controleorgaan of de controlerende autoriteit, als gedefinieerd in artikel 2 van Verordening (EG) nr. 834/2007, dat/die toezicht heeft op onze klant, om de juistheid van deze verklaring te verifiëren en zo nodig monsters voor een analysetest te nemen. Ik stem tevens in met de eventuele overdracht van deze taak aan een onafhankelijke instantie die schriftelijk door het controleorgaan is aangewezen.	
Ondergetekende aanvaardt de verantwoordelijkheid voor de juistheid van deze verklaring.	
Land, plaats, datum, handtekening van de verkoper:	Bedrijfsstempel van de verkoper (in voorkomend geval):

Tabel 1: Toevoegingsmiddelen voor diervoeders

Er wordt een onderscheid gemaakt in volgende categorieën niet-agrarische ingrediënten. Behalve voor zout bestaat voor elke categorie een positieve lijst van toegelaten stoffen.

1. Zout

2. Voedermiddelen van minerale oorsprong:

Kalkrijke zeeschelpen, Maerl
Lithotamne of zeewierkalk
Calciumgluconaat
Calciumcarbonaat
Magnesiumoxide (watervrije magnesia)
Magnesiumsulfaat
Magnesium chloride
Magnesiumcarbonaat
Gedefluorideerd fosfaat
Calcium magnesiumfosfaat
Magnesiumfosfaat
Mononatriumfosfaat
Calciumnatriumfosfaat
Natriumchloride
Natriumbicarbonaat
Natriumcarbonaat
Natriumsulfaat

3. Additieven

In deze categorie wordt onderscheid gemaakt tussen technologische additieven (bewaarmiddelen, anti-oxidanten, stabilisatoren, anti-cake additieven, kuilvoederadditieven), smaakadditieven, nutritionele additieven (vitaminen en provitaminen, sporenelementen) en zoötechnische additieven. In dezelfde bijlage zijn ook vaak restricties opgenomen voor gebruik

Code	Stof	Beschrijving, gebruiksvoorwaarden
1. TECHNOLOGISCHE TOEVOEGINGSMIDDELEN		
a) Conserveermiddelen		
E200	Sorbinezuur	
E236	Mierenzuur	
E237	Natriumformiaat	
E260	Azijnzuur	
E270	Melkzuur	
E280	Propionzuur	
E330	Citroenzuur	
b) Antioxidanten		
1b306(i)	Tocoferolextracten van plantaardige oorsprong	
1b306(ii)	Tocoferolrijke extracten van plantaardige oliën (rijk aan delta-tocoferol)	
c) Emulgatoren, stabilisatoren, verdikkingsmiddelen en geleermiddelen		
E322	Lecithinen	Alleen wanneer afkomstig van biologische grondstoffen. Uitsluitend voor gebruik in diervoeders voor aquacultuurdieren
d) Bindmiddelen en verdunningsmiddelen		

E535	Natriumferrocyanide	Maximum: 20 mg/kg NaCl (berekend als ferrocyanideanion)
E551b	Coloïdale siliciumdioxide	
E551c	Kieselgoer (diatomeeënaarde, gezuiverd)	
1m558i	Bentoniet	
E559	Kaoliniethoudende klei, vrij van asbest	
E560	Natuurlijke mengsels van stearaten en chloriet	
E561	Vermiculiet	
E562	Sepioliet	
E566	Natroliet-fonoliet	
1g568	Clinoptiloliet van sedimentaire oorsprong	
E599	Perliet	
e) Toevoegingsmiddelen voor kuilvoer		
1k	Enzymen, gisten en bacteriën	Uitsluitend voor de productie van kuilvoer wanneer de weersomstandigheden een adequate fermentatie belemmeren.
2. SENSORIËLE TOEVOEGINGSMIDDELEN		
2b	Aromatische stoffen	Uitsluitend extracten van landbouwproducten
3. NUTRITIONELE TOEVOEGINGSMIDDELEN		
a) Vitamines, provitamines en chemisch duidelijk omschreven stoffen met een soortgelijke werking		
3a	Vitamines en provitamines	<ul style="list-style-type: none"> - Afgeleid van landbouwproducten - Synthetisch afgeleide vitamines mogen voor dieren met één maag en aquacultuurdieren slechts worden gebruikt als zij identiek zijn aan van landbouwproducten afgeleide vitamines. - Synthetisch afgeleide vitamines A,D en E mogen voor herkauwers slechts worden gebruikt als zij identiek zijn aan van landbouwproducten afgeleide vitamines en zijn goedgekeurd door de lidstaten op basis van een beoordeling van de capaciteit van biologisch gehouden herkauwers om de nodige hoeveelheid van deze vitamines uit hun voederrantsoen te halen.
b) Verbindingen van sporenelementen		
E1 IJzer	<ul style="list-style-type: none"> - IJzeroxide - IJzercarbonaat - Ferrosulfaat, heptahydraat - Ferrosulfaat, monohydraat 	
3b201 3b202 3b203	<ul style="list-style-type: none"> - Kaliumjodide - Calciumjodaat, watervrij - Gecoate korrels watervrij calciumjodaat 	
3b301 3b302	<ul style="list-style-type: none"> - Kobalt(II)acetaat-tetrahydraat - Kobalt(II)carbonaat 	

3b303	- Kobalt(II)carbonaathydroxide (2:3)-monohydraat	
3b304	- Gecoate korrels kobalt(II)carbonaat	
3b305	- Kobalt(II)sulfaat-heptahydraat	
E4 Koper	- Basisch kopercarbonaat, monohydraat	
	- Koperoxide	
	- Kopersulfaat, pentahydraat	
3b409	- Dikoperchloridetrihydroxide	
E5 Mangaan	- Mangaancarbonaat	
	- Mangaanoxide	
	- Mangaansulfaat, monohydraat	
E6 Zink	- Zinkoxide	
	- Zinksulfaat, monohydraat	
	- Zinksulfaat, heptahydraat	
3b609	- Zinkchloridehydroxide-monohydraat	
E7 Molybdeen	Natriummolybdaat	
E8 Seleen	- Natriumselenaat	
3b8.10,	- Natriumseleniet	
3b8.11,	- Geïnactiveerde geseleniseerde gist	
3b8.12,		
3b8.13 en		
3b8.17		
4. ZOÖTECHNISCHE TOEVOEGINGSMIDDELEN		
4a, 4b, 4c en 4d	Enzymen en micro-organismen in de categorie "zoötechnische toevoegingsmiddelen"	